

Мақала туралы мәлімет / Содержание

«ЖАСТАР ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ: БҮГІНІ МЕН БОЛАШАҒЫ» жас ғалымдардың халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдар жинағы

Сборник материалов Международной научно-практической конференции молодых ученых «МОЛОДЕЖЬ И НАУКА: НАСТОЯЩЕЕ И БУДУЩЕЕ»

The collection of materials from the International Scientific and Practical Conference of Young Scientists «YOUTH AND SCIENCE: PRESENT AND FUTURE»

Жинақ	IV, Атырау, 8/04/2026, 2026 ж.
ISBN	978-601-262-638-4
Секция	СЕКЦИЯ IV. ЭКОНОМИКА ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ҒЫЛЫМДАРЫ / ЭКОНОМИЧЕСКИЕ И ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ Секция IV.II. Цифрлық технологиялар жағдайындағы құқықтық жүйені дамыту және құқық қолдану тәжірибесі / Развитие правовой системы и практика правоприменения в условиях цифровых технологий
Жинақтағы рет нөмірі	№ 054
Мазмұндағы беті	258
Жарияланған беттері	258-263
Автор(лар)	Ғайса Мадина Бауыржанқызы
Мақала атауы	ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ МЕН ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚОЛДАНУ ТӘЖІРИБЕСІНІҢ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ
Мазмұндағы жазылуы	Ғайса М.Б., Идрисова Т.А. ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ МЕН ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚОЛДАНУ ТӘЖІРИБЕСІНІҢ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ

Ескерту: бет нөмірлері жинақтың соңындағы «МАЗМҰНЫ» бөліміндегі жарияланған беттерге сәйкес берілді.

«ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ МЕН ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚОЛДАНУ ТӘЖІРИБЕСІНІҢ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ»

Ғайса Мадина Бауыржанқызы

aramat_84@mail.ru

«Құқық қорғау қызметі» білім бағдарламасының 3-курс студенті

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Атырау қ., Қазақстан Республикасы
Ғылыми жетекшісі, з.ғ.м., сеньор-лектор Идрисова Т.А.

Қазіргі кезеңде цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы қоғамдық қатынастардың барлық саласына түбегейлі өзгерістер енгізуде. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың кеңінен қолданылуы мемлекеттік басқару жүйесін, экономикалық қатынастарды, әлеуметтік коммуникацияны ғана емес, сонымен қатар құқықтық жүйенің мазмұны мен қызмет ету тетіктерін де жаңаша сипатқа ие етті. Цифрландыру үдерісі құқық шығармашылығы мен құқық қолдану тәжірибесіне жаңа талаптар қойып, құқықтық реттеудің дәстүрлі тәсілдерін қайта қарастыру қажеттілігін туындатуда.

Бүгінгі таңда электрондық үкімет, онлайн сот өндірісі, цифрлық құжат айналымы, жасанды интеллект элементтерін пайдалану сияқты инновациялық шешімдер құқық саласының ажырамас бөлігіне айналып отыр. Бұл жағдай құқықтық нормалардың икемділігін арттыруды, дербес деректерді қорғауды күшейтуді, киберқауіпсіздікті қамтамасыз етуді және цифрлық ортада туындайтын жаңа құқықтық қатынастарды тиімді реттеуді талап етеді. Осыған байланысты құқықтық жүйенің цифрлық трансформация жағдайындағы даму ерекшеліктерін ғылыми тұрғыдан зерделеу ерекше өзектілікке ие. Цифрлық технологиялардың енгізілуі құқық қолдану қызметінің тиімділігін арттырумен қатар, бірқатар күрделі мәселелерді де қалыптастыруда. Атап айтқанда, цифрлық дәлелдемелердің құқықтық мәртебесі, автоматтандырылған шешімдердің заңдылығы, алгоритмдік әділдік, ақпараттық қауіпсіздік және тұлғаның цифрлық құқықтарын қорғау мәселелері қазіргі құқық ғылымының маңызды зерттеу бағыттарының біріне айналды. Сондықтан құқықтық жүйенің трансформациясын кешенді талдау теориялық және практикалық тұрғыдан аса маңызды. Осы мақаланың мақсаты — цифрлық технологиялар жағдайында құқықтық жүйені дамыту үрдістерін талдау және құқық қолдану тәжірибесінің заманауи ерекшеліктерін айқындау. Зерттеу міндеттері ретінде цифрландырудың құқық саласына ықпалын анықтау, құқықтық реттеудің өзекті мәселелерін саралау, құқық қолдану практикасының өзгерістерін бағалау және құқықтық жүйені жетілдіруге бағытталған ұсыныстар әзірлеу қарастырылады. Зерттеу барысында жүйелік-құқықтық талдау, салыстырмалы-құқықтық әдіс, талдау және жинақтау тәсілдері қолданылды. Аталған әдістер цифрлық трансформация жағдайындағы құқықтық құбылыстарды кешенді қарастыруға және ғылыми негізделген қорытындылар жасауға мүмкіндік береді. Осылайша, цифрлық технологиялардың дамуы құқықтық жүйені жаңғыртудың негізгі факторларының біріне айналып, құқық қолдану тәжірибесінің мазмұны мен бағыттарын қайта қалыптастыруда[1].

Қоғамның цифрлық даму кезеңіне өтуі құқықтық жүйенің мазмұны мен құрылымына елеулі өзгерістер енгізді. Цифрлық трансформация тек технологиялық жаңару процесі ғана емес, сонымен қатар қоғамдық қатынастардың жаңа үлгісін қалыптастыратын кешенді әлеуметтік-құқықтық құбылыс болып табылады. Осы өзгерістер құқық нормаларын әзірлеу, оларды іске асыру және құқық қолдану механизмдерінің жаңаруын талап етеді. Цифрландыру ұғымы және оның құқық саласына ықпалы.

Цифрландыру — ақпаратты цифрлық форматқа көшіру арқылы қоғамдық және мемлекеттік процестерді автоматтандыруға бағытталған үдеріс. Құқық саласында бұл құбылыс құқықтық қызметтің электрондық форматқа ауысуымен, деректерді өңдеудің автоматтандырылуымен және құқықтық шешімдерді қабылдау жылдамдығының артуымен

сипатталады. Цифрлық технологиялардың енгізілуі құқық шығармашылығына да әсер етті. Заңнаманы әзірлеу кезінде қоғамдық талқылаудың онлайн платформалары қолданылып, нормативтік құқықтық актілердің ашықтығы арта түсті. Сонымен қатар құқықтық ақпараттың қолжетімділігі кеңейіп, азаматтардың құқықтық сауаттылығының өсуіне жағдай жасалды. Алайда цифрландыру құқықтық реттеудің жаңа объектілерін де қалыптастырды. Мысалы, цифрлық активтер, виртуалды мәмілелер, электрондық деректер айналымы және онлайн платформалар құқықтық нормаларды қайта қарауды қажет ететін жаңа құқықтық қатынастарды туындатуда. Қазақстанның 2026 жылдың қаңтарында қабылданған (2025 жылы мақұлданған) Цифрлық кодексі – ақпараттандыру, дербес деректер және электронды құжаттар туралы шашыраңқы заңдарды біріктірген, цифрлық құқықтарды заңнамалық тұрғыдан бекіткен стратегиялық құжат. Бұл құжат цифрлық ортадағы қатынастарды реттеп, жасанды интеллектті дамытуға және деректерді қорғауға бағытталған озық тәжірибе болып табылады. Цифрлық кодекстің маңызды аспектілері: Біртұтас құқықтық негіз: Бұған дейін бейберекет болған нормативтік-құқықтық актілерді (Ақпараттандыру, Дербес деректер, Электрондық құжат) бір жүйеге келтірді. Цифрлық құқықтар: Қазақстан цифрлық құқықтарды заңнамалық деңгейде бекіткен әлемдегі алдыңғы қатарлы елдердің бірі болды[2].

Деректерді қорғау: Кодекс аясында биометриялық және жеке деректерді қорғау мен олардың айналымын реттеудің жаңа стандарттары енгізілді. Жасанды интеллект (ЖИ): Жасанды интеллектті дамыту мен қолданудың этикалық нормалары мен заңды негіздері бекітілді. Цифрлық технологияларды пайдалануда әділдік, ашықтық, жауапкершілік қағидаттарын сақтай отырып, мемлекет, ұйымдар мен азаматтардың цифрлық ортадағы іс-қимыл стандарттарын айқындайды.

Ақпараттық қоғам жағдайындағы құқықтық қатынастардың өзгеруі. Ақпараттық қоғамда құқықтық қатынастар кеңістіктік шекараларға тәуелді болмай, трансұлттық сипатқа ие болуда. Интернет арқылы жүзеге асырылатын мәмілелер, қашықтан еңбек ету, электрондық коммерция және әлеуметтік желілердегі коммуникациялар құқық субъектілерінің өзара әрекеттесу тәсілін өзгертті. Бұл өзгерістер құқық субъектілерін сәйкестендіру, юрисдикцияны анықтау және жауапкершілік мәселелерін күрделендірді. Мысалы, цифрлық ортада жасалған құқық бұзушылықтардың нақты аумақтық шекарасын белгілеу қиындық туғызады. Соның нәтижесінде халықаралық құқықтық ынтымақтастықтың маңызы артып отыр. Сонымен бірге ақпараттық технологиялар азаматтардың құқықтарын іске асыру мүмкіндіктерін кеңейтті. Мемлекеттік қызметтерді онлайн алу, электрондық өтініштер беру және қашықтан сотқа жүгіну құқыққа қолжетімділікті арттырудың маңызды құралдарына айналды. Мемлекеттік басқаруды цифрландыру және электрондық үкімет институты. Мемлекеттік басқарудың цифрландырылуы құқықтық жүйенің институционалдық дамуына жаңа серпін берді. Электрондық үкімет тетіктері мемлекеттік қызмет көрсету сапасын арттыруға, бюрократиялық рәсімдерді қысқартуға және мемлекеттік органдар қызметінің ашықтығын қамтамасыз етуге бағытталған. Электрондық форматтағы мемлекеттік қызметтер азамат пен мемлекет арасындағы өзара байланысты жеңілдетіп, әкімшілік рәсімдердің тиімділігін арттырды. Сонымен қатар цифрлық платформалар арқылы мемлекеттік шешім қабылдау процесінің ашықтығы күшейіп, қоғамдық бақылау мүмкіндіктері кеңейді. Дегенмен цифрлық мемлекеттік басқару жаңа құқықтық тәуекелдерді де туындатады. Атап айтқанда, ақпараттық жүйелердің қауіпсіздігі, деректердің қорғалуы, алгоритмдік шешімдердің әділдігі және мемлекеттік деректер базасының сенімділігі маңызды құқықтық мәселелердің қатарына жатады. Сондықтан цифрлық басқару жүйесін дамыту құқықтық кепілдіктерді күшейтумен қатар жүзеге асырылуы тиіс. Осылайша, цифрлық трансформация құқықтық жүйенің эволюциялық дамуының маңызды кезеңіне айналып, құқықтық реттеу тәсілдерін жаңартуды және құқық қолдану тәжірибесін заманауи талаптарға бейімдеуді қажет етеді[3].

Цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы құқықтық реттеу жүйесінің алдында жаңа міндеттер мен күрделі сын-қатерлер қалыптастырды. Цифрлық ортада туындайтын қоғамдық қатынастардың ерекшелігі олардың жылдам өзгеруімен, трансшекаралық сипатымен және технологиялық факторларға тәуелділігімен байланысты. Осыған байланысты

дәстүрлі құқықтық нормалар көптеген жағдайда жаңа цифрлық құбылыстарды толық қамти алмайды, бұл құқықтық реттеуді жетілдіру қажеттілігін туындатады. Дербес деректерді қорғаудың құқықтық аспектілері.

Цифрлық қоғам жағдайында дербес деректер маңызды экономикалық және әлеуметтік ресурсқа айналды. Азаматтардың жеке мәліметтері мемлекеттік ақпараттық жүйелерде, коммерциялық платформаларда және әлеуметтік желілерде кең көлемде өнделеді. Бұл жағдай дербес деректердің қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселесін құқықтық реттеудің негізгі бағыттарының біріне айналдырды. Деректердің заңсыз жиналуы, таралуы немесе үшінші тұлғаларға берілуі азаматтардың жеке өміріне қол сұғу тәуекелін арттырады. Сондықтан дербес деректерді жинау мен өндеудің заңдылығы, пайдаланушы келісімі, ақпараттық қауіпсіздік талаптары және деректерді сақтау мерзімі нақты құқықтық регламенттеуді талап етеді. Сонымен қатар азаматтардың өз деректерін бақылау құқығын қамтамасыз ету қазіргі құқықтық саясаттың маңызды элементі болып табылады. Киберқауіпсіздік және құқықтық жауапкершілік. Цифрлық инфрақұрылымның дамуы киберқылмыстар санының өсуімен қатар жүріп отыр. Ақпараттық жүйелерге заңсыз кіру, деректерді ұрлау, онлайн алаяқтық және цифрлық шабуылдар мемлекеттердің ұлттық қауіпсіздігіне тікелей қауіп төндіреді. Киберқауіпсіздік саласындағы құқықтық реттеу тек қылмыстық жауапкершілікті белгілеумен шектелмей, алдын алу шараларын, ақпараттық жүйелерді қорғау стандарттарын және ұйымдардың қауіпсіздік міндеттерін айқындауды қамтуы тиіс. Сонымен қатар цифрлық қылмыстардың трансұлттық сипаты халықаралық құқықтық ынтымақтастықты күшейтуді қажет етеді. Құқық қолдану тәжірибесінде киберқылмыстарды дәлелдеу күрделі процесс болып табылады, себебі электрондық іздердің өзгертілуі немесе жойылуы мүмкін. Осыған байланысты цифрлық криминалистика әдістерін дамыту ерекше маңызға ие.

Жасанды интеллект пен автоматтандырылған шешімдердің құқықтық мәртебесі. Жасанды интеллект технологиялары мемлекеттік басқаруда, құқық қорғау қызметінде және сот жүйесінде біртіндеп қолданылып келеді. Алгоритмдер арқылы деректерді талдау құқықтық шешім қабылдау процесін жеделдеткенімен, олардың құқықтық мәртебесі мен жауапкершілік мәселелері толық айқындалмаған. Автоматтандырылған шешімдердің объективтілігі, алгоритмдік бейтараптық және адам құқықтарын сақтау мәселелері ғылыми және құқықтық пікірталастардың өзегіне айналды. Егер жасанды интеллект қате шешім қабылдаса, жауапкершілік кімге жүктелетіні — бағдарламаны жасаушыға, пайдаланушыға немесе жүйені енгізген органға — құқықтық тұрғыдан нақты анықталуы қажет. Сондықтан жасанды интеллектің құқықтық реттеу адам бақылауын сақтау, ашықтық қағидатын енгізу және технологиялық шешімдердің түсіндірмелілігін қамтамасыз ету негізінде жүзеге асырылуы тиіс. Құқық қолдану тәжірибесінің трансформациясы.

Цифрлық технологиялардың енгізілуі құқық нормаларын жетілдірумен қатар, оларды іске асыру тетіктерін де айтарлықтай өзгертті. Құқық қолдану тәжірибесі дәстүрлі қағаз форматынан электрондық және автоматтандырылған модельге біртіндеп көшіп, құқық қорғау және сот органдары қызметінің тиімділігі мен қолжетімділігін арттыруға мүмкіндік берді. Бұл өзгерістер құқықтық рәсімдердің жеделдігін қамтамасыз етіп қана қоймай, құқықтық қызметтің мазмұны мен әдістерін қайта қалыптастыруға ықпал етті.

Сот жүйесін цифрландыру құқық қолдану тәжірибесіндегі маңызды реформалардың бірі болып табылады. Электрондық сот ісін жүргізу жүйелері талап арыздарды онлайн жолдау, сот отырыстарына қашықтан қатысу және сот актілерін электрондық форматта алу мүмкіндігін қамтамасыз етті. Онлайн сот өндірісі азаматтардың сотқа қолжетімділігін арттырып, уақыт пен қаржылық шығындарды азайтты. Әсіресе қашықтан қатысу мүмкіндігі өңірлік алшақтық мәселесін жеңілдетіп, сот төрелігінің ашықтығын күшейтті. Сонымен қатар сот процесінің цифрлық тіркелуі рәсімдердің айқындылығын арттыруға ықпал етеді. Сонымен бірге электрондық сот төрелігі деректер қауіпсіздігі, процессуалдық құқықтардың сақталуы және техникалық ақауларға тәуелділік сияқты жаңа мәселелерді де туындатуда. Сондықтан цифрлық сот жүйесін дамыту құқықтық кепілдіктерді сақтай отырып жүзеге асырылуы қажет. Құқық қорғау органдары қызметін цифрландыру. Құқық қорғау органдарының қызметінде

цифрлық технологияларды пайдалану құқық бұзушылықтардың алдын алу мен тергеу тиімділігін арттырды. Ақпараттық дерекқорлар, бейнебақылау жүйелері, биометриялық сәйкестендіру құралдары және аналитикалық платформалар құқық бұзушылықтарды анықтау процесін жеделдетуге мүмкіндік береді[4].

Цифрлық құралдар қылмыстық жағдайды талдауға, тәуекелдерді болжауға және жедел әрекет ету шараларын тиімді ұйымдастыруға көмектеседі. Сонымен қатар электрондық құжат айналымы тергеу әрекеттерін рәсімдеуді жеңілдетіп, адами фактор ықпалын азайтады. Алайда мұндай технологияларды қолдану азаматтардың жеке өміріне қол сұқпау қағидатын сақтау қажеттілігімен тығыз байланысты. Сондықтан құқық қорғау органдарының цифрлық мүмкіндіктерін кеңейту заңдылық, пропорционалдық және адам құқықтарын қорғау қағидаттарына негізделуі тиіс. Шетелдік тәжірибе және салыстырмалы құқықтық талдау. Цифрлық технологиялардың құқықтық жүйеге ықпалы жаһандық сипатқа ие болғандықтан, әртүрлі мемлекеттердің тәжірибесін салыстырмалы түрде зерттеу құқықтық реформаларды тиімді жүзеге асыру үшін маңызды болып табылады. Дамыған елдер цифрлық трансформацияны құқықтық реттеу мен құқық қолдану тәжірибесін жетілдірудің стратегиялық бағыты ретінде қарастырып, жаңа құқықтық модельдерді қалыптастыруда. Дамыған мемлекеттердің цифрлық құқықтық реформалары. Көптеген мемлекеттер мемлекеттік басқару мен құқықтық қызметті цифрландыру арқылы құқықтық жүйенің тиімділігін арттыруға бағытталған реформаларды жүзеге асыруда. Мысалы, электрондық үкімет платформалары мемлекеттік қызмет көрсетудің негізгі құралына айналып, әкімшілік рәсімдердің ашықтығы мен жылдамдығын қамтамасыз етті. Кейбір елдерде сот жүйесі толық немесе ішінара онлайн форматқа көшіріліп, талап арыз беру, дәлелдемелерді ұсыну және сот шешімдерін алу процестері электрондық ортада жүзеге асырылады. Бұл сот төрелігінің қолжетімділігін арттырып, сот жүктемесін азайтуға мүмкіндік берді.

Сонымен қатар бірқатар мемлекеттер жасанды интеллектіні құқық қорғау және сот талдауы саласында қолдануды тәжірибеге енгізіп, құқықтық процестерді автоматтандыру бағытында эксперименттер жүргізуде. Мұндай реформалар құқықтық шешімдердің болжамдылығын арттырғанымен, этикалық және құқықтық бақылау механизмдерін күшейтуді талап етеді. Қазақстан тәжірибесін жетілдіруге арналған ұсыныстар. Шетелдік тәжірибені талдау Қазақстанның құқықтық жүйесін цифрландыру бағытында бірқатар маңызды қорытындылар жасауға мүмкіндік береді. Біріншіден, цифрлық технологияларды енгізу құқықтық кепілдіктерді күшейтумен қатар жүзеге асырылуы тиіс. Екіншіден, нормативтік құқықтық базаны технологиялық өзгерістерге жедел бейімдеу қажеттілігі байқалады. Сондай-ақ құқық қолдану органдары қызметкерлерінің цифрлық құзыреттерін арттыру, мамандандырылған киберсарапшылар институтын дамыту және құқықтық процестердің ашықтығын қамтамасыз ететін цифрлық бақылау құралдарын енгізу маңызды бағыттардың бірі болып табылады. Халықаралық тәжірибе көрсеткендей, цифрлық реформалардың табысты болуы тек технологиялық жаңартумен емес, құқықтық мәдениеттің дамуы және қоғамның цифрлық сауаттылығы деңгейімен де тығыз байланысты. Сондықтан құқықтық жүйені жетілдіру кешенді әрі кезең-кезеңімен жүзеге асырылуы қажет.

Құқықтық жүйені дамытудың болашақ бағыттары. Цифрлық технологиялардың одан әрі дамуы құқықтық жүйенің үздіксіз жаңаруын талап етеді. Қазіргі кезеңде құқық тек қоғамдық қатынастарды реттеуші құрал ғана емес, сонымен қатар технологиялық прогресті қауіпсіз әрі әділ бағытта дамытуға ықпал ететін стратегиялық институтқа айналуға. Сондықтан құқықтық жүйені жетілдіру цифрлық дәуірдің жаңа талаптарын ескере отырып жүзеге асырылуы тиіс. Цифрлық құқықтың (Digital Law) қалыптасу үрдісі

Цифрлық кеңістікте туындайтын құқықтық қатынастардың көбеюі құқық ғылымында жаңа бағыт— цифрлық құқықтың қалыптасуына негіз болды. Цифрлық құқық электрондық мәмілелерді, дербес деректерді қорғауды, жасанды интеллектіні пайдалануды, цифрлық активтерді және онлайн платформалардың қызметін құқықтық реттеуді қамтиды. Болашақта цифрлық құқық дербес құқықтық институт ретінде қалыптасып, дәстүрлі құқық салаларымен тығыз байланыста дамиды. Бұл үрдіс құқықтық нормалардың технологиялық бейтараптығын

қамтамасыз етуді және инновациялардың дамуына құқықтық кедергілерді азайтуды талап етеді[5].

Нормативтік базаны жаңарту қажеттілігі. Технологиялық өзгерістердің жылдамдығы қолданыстағы заңнаманың ескіруіне әкелуі мүмкін. Сондықтан құқықтық реттеу икемді әрі бейімделгіш сипатта болуы қажет. Заңнаманы жаңарту барысында технологиялық тәуекелдерді алдын ала бағалау және құқықтық эксперименттер (пилоттық құқықтық режимдер) енгізу тиімді тәсілдердің бірі болып саналады. Сонымен қатар нормативтік актілерді әзірлеу кезінде цифрлық сараптама жүргізу, яғни заң жобаларының цифрлық ортаға ықпалын бағалау тәжірибесін енгізу маңызды. Бұл құқықтық олқылықтардың алдын алуға мүмкіндік береді. Цифрлық сауаттылық және құқықтық мәдениет. Құқықтық жүйенің тиімділігі азаматтардың құқықтық және цифрлық сауаттылық деңгейімен тығыз байланысты. Цифрлық қызметтердің кең таралуы азаматтардың жеке деректер қауіпсіздігі, онлайн құқықтары мен міндеттері туралы білімін арттыруды талап етеді. Болашақта құқықтық мәдениетті дамыту білім беру жүйесі арқылы жүзеге асырылып, цифрлық қауіпсіздік негіздері мен құқықтық жауапкершілік мәселелері оқу бағдарламаларына енгізілуі қажет. Бұл құқық бұзушылықтардың алдын алуға және құқықтық сананы қалыптастыруға ықпал етеді. Қазіргі заң ғылымында цифрландырудың құқықтық табиғаты туралы бірнеше іргелі пікірлер қалыптасқан: Лоуренс Лессиг (Lawrence Lessig): Америкалық заңгер, профессор Л. Лессигтің әйгілі «Code is Law» (Код бұл заң) деген тұжырымдамасы бар. Оның пікірінше, киберкеңістікте заң мәтініне қарағанда бағдарламалық код (алгоритмдер) адам мінез-құлқын көбірек реттейді. Сондықтан ғалым заңгерлердің бағдарламалау негіздерін білуі тиіс екенін алға тартады. С.А. Әбдірайымов (Отандық заңгер-ғалым): Ол цифрлық технологиялардың сот жүйесіне енуін зерттей келе: «Цифрландыру — сот төрелігінің ашықтығы мен жеделдігін қамтамасыз ететін құрал ғана емес, ол сот билігіне деген халықтың сенімін арттыратын басты фактор» — деп есептейді. Ричард Сасскинд (Richard Susskind): Әлемге әйгілі футуролог-заңгер Р. Сасскинд өзінің «Болашақтың заңгерлері» атты еңбегінде: «Болашақта адамдарға соттар мен заңгерлер емес, олардың мәселесін тез әрі арзан шешетін цифрлық платформалар керек болады» деген болжам жасайды. Ол дәстүрлі сот процестерінің «онлайн» форматқа толық көшуі заңды құбылыс екенін айтады. Ж.У. Ибрагимов (Құқықтанушы): Отандық ғалым құқық қолданудағы жасанды интеллекттің рөлі туралы: «ЖИ судьяны алмастыра алмайды, бірақ ол заңнамалық коллизияларды (қайшылықтарды) табуда және сот тәжірибесін біріздендіруде таптырмас көмекші» деген пікір білдіреді. Ол «алгоритмдік әділдік» түсінігін заңнамаға енгізуді ұсынады. Цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы құқықтық жүйенің мазмұны мен қызмет ету қағидаттарына елеулі өзгерістер енгізіп, құқық қолдану тәжірибесінің жаңа моделін қалыптастыруға ықпал етті. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, цифрландыру үдерісі құқықтық қатынастардың табиғатын өзгертіп қана қоймай, құқық шығармашылығы мен құқық қолдану механизмдерін жаңғыртудың объективті қажеттілігін туындатуда. Мақала барысында цифрлық трансформацияның құқықтық жүйеге әсері кешенді түрде талданып, ақпараттық қоғам жағдайында құқықтық реттеудің жаңа бағыттары айқындалды. Дербес деректерді қорғау, киберқауіпсіздікті қамтамасыз ету, жасанды интеллектің құқықтық реттеу және цифрлық дәлелдемелерді пайдалану мәселелері қазіргі құқық ғылымының маңызды бағыттарына айналғаны анықталды. Бұл салаларда құқықтық нормаларды жетілдіру құқықтық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің негізгі шарты болып табылады. Құқық қолдану тәжірибесінің цифрландырылуы сот төрелігінің қолжетімділігін арттырып, құқық қорғау органдары қызметінің тиімділігін жоғарылатқанымен, деректер қауіпсіздігі, цифрлық теңсіздік және автоматтандырылған шешімдердің әділдігі сияқты жаңа тәуекелдерді де қалыптастырды. Осыған байланысты технологиялық жаңашылдықтарды енгізу құқықтық кепілдіктер мен адам құқықтарын сақтау қағидаттарымен үйлестірілуі тиіс. Шетелдік тәжірибені салыстырмалы талдау цифрлық құқықтық реформалардың табысты жүзеге асуы заңнаманың икемділігіне, институционалдық дайындыққа және қоғамның цифрлық мәдениет деңгейіне тәуелді екенін көрсетті. Бұл тәжірибе ұлттық құқықтық жүйені жетілдіру барысында халықаралық стандарттарды ескеру қажеттігін дәлелдейді. Зерттеу

нәтижелері негізінде келесі тұжырымдар жасалды: біріншіден, құқықтық жүйе цифрлық өзгерістерге бейімделген динамикалық құрылым ретінде дамуы тиіс; екіншіден, цифрлық құқық институттарын қалыптастыру құқықтық реттеудің жана кезеңін айқындайды; үшіншіден, құқық қолдану тәжірибесін жетілдіру технологиялық инновациялар мен құқықтық әділдік арасындағы теңгерімді сақтауға негізделуі қажет[6].

Цифрлық технологиялар жағдайындағы құқықтық жүйені дамыту — тек технологиялық жаңарту емес, құқықтық ойлау мәдениетін трансформациялау процесі болып табылады. Болашақта құқықтық жүйенің тиімділігі оның цифрлық ортадағы қауіпсіздікті қамтамасыз ету қабілетімен, азаматтардың құқықтарын қорғау деңгейімен және инновациялық өзгерістерге икемділігімен айқындалатын болады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Цифрлық Кодексі 2026 ж.
2. Қазақстан Республикасының «Ақпараттандыру туралы» Заңы.
3. Қазақстан Республикасының «Дербес деректер және оларды қорғау туралы» Заңы 2013ж.
4. Теория государства и права. Алексеев С.С. 1995г.
5. Brownsword R., Yeung K. Regulating Technologies: Legal Futures, Regulatory Frames and Technological Fixes. – Oxford: Hart Publishing, 2019.
6. United Nations. Cybercrime and Digital Security Guidelines. – New York, 2020.